

УДК 339.9(477)

Ліпіхіна Т.Д., Державна митна служба України

ЩОДО ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано проблеми пошуку та реалізації шляхів міжнародної економічної інтеграції України. Зокрема, розглянуто такі етапи розвитку інтеграційних процесів як створення зони вільної торгівлі і митного союзу.

Ключові слова: економічна інтеграція, зона вільної торгівлі, митний союз.

Згідно з поширеними на сьогодні теоретичними поглядами великий вплив на формування сучасних світогосподарських зв'язків чинять технологічні (за С. Ліндером) та конкурентні (за М. Портером) фактори виробництва, які сприяють збільшенню його масштабів, диверсифікації, переходу до розвинутих форм міжнародних економічних відносин. Все більшого значення в міжнародній торгівлі набувають економічна “близькість” рівнів і структур національних ви-

робництв, технологічна “подібність” країн-торгових партнерів.

В окремих регіонах світу створюються передумови для встановлення тісних зв'язків інтеграційного характеру між країнами та групами країн. Додаткові маркетингові переваги виникають у зв'язку з модифікацією життєвого циклу продукції і окремих його етапів (за Р. Верноєм, Ч. Кіндльбергером, Л. Уельсом), яка викликана участю товаровиробників в міжнародних економічних відносинах. В цьому випадку близькість економі-

чних структур, споживчих переваг і нахилів, технологічна подібність виробництв також відіграють важливу роль. Тобто в системі міжнародних економічних відносин виникає ряд об'єктивних передумов для переходу до більш досконалої їх форми – міжнародної інтеграції. Ці передумови формуються як на мікрорівні (підприємство, група підприємств), так і на макрорівні (державна, регіон, група країн).

Результативність діяльності на мікрорівні в умовах, коли існують масштабні, усталені зв'язки між суб'єктами ринку, певну частку яких складають підприємства, пов'язана з подоланням ряду негативних факторів міжнародних економічних відносин – територіальної віддаленості, недостатньої мобільності факторів виробництва і ресурсів, національних бар'єрів, митних і валютних перешкод. Об'єктивно виникає два способи подолання цих негативних факторів:

- 1) створення і розвиток транснаціональних корпорацій, що дозволяє обійти багато труднощів в міжнародній торгівлі;
- 2) міждержавні узгоджені заходи щодо цілеспрямованого формування світогосподарських зв'язків ринкового (економічного, правового, психологічного, політичного) простору в індустріально розвинутих регіонах світу.

Оптимальне поєднання цих двох способів і забезпечує перехід до більш досконалого, ефективного і перспективного ступеня світогосподарських відносин – міжнародної економічної інтеграції. Тобто можна констатувати, що міжнародна економічна інтеграція – це логічний, закономірний результат транснаціоналізації мікроекономічних і макроекономічних процесів.

Переходу до інтеграційного етапу світогосподарських зв'язків передують ряд стадій міжнародної економічної інтеграції, обумовлених кількісними і якісними показниками їхнього розвитку. Це не тільки масштаби міжнародної торгівлі, але й сфери, що охоплюють ступінь і стійкість національних економік. Як відомо, у сучасній теорії міжнародної економіки розрізняють п'ять ступенів чи послідовних етапів розвитку інтеграційних процесів: 1) зона вільної торгівлі; 2) митний союз; 3) єдиний чи спільний ринок; 4) економічний союз; 5) економічний і валютний союз.

На сьогодні лише одна міжнародна інтеграційна група країн пройшла реально перші чотири із вказаних етапів – Європейський Союз. Інші інтеграційні угруповання, а їх декілька, поки пройшли в своєму розвитку перший і частково другий етапи.

Актуалізація пошуку та реалізації шляхів міжнародної інтеграції України повинна ґрунтуватися, на наш погляд, на глибокому та всебічному аналізі сучасних позицій національної економіки та сукупного національного товаровиробника на світовому ринку і виборі такої послідовності кроків, яка б найбільш точно відповідала стратегії та цілям економічних реформ. Як зазначається у працях відомих українських економістів Ю.М. Пахомова та Д.Г. Лук'яненка, складність проблеми інтеграції України в сучасну світогосподарську систему полягає також і в тому, що необхідно інтенсивно розробляти та практично здійс-

нювати відповідну державну політику і одночасно формувати для цього надійне наукове підґрунтя. Принципово важливо не тільки реалізувати міжнародні економічні відносини з традиційними та новими партнерами, а й закласти підґрунтя для забезпечення стабільної конкурентоспроможної національної економіки на світовому ринку в довгостроковій перспективі [1].

З огляду на загальний стан та рівень підготовленості національної економіки до реалізації тих чи інших етапів розвитку інтеграційних процесів розглянемо особливості перших двох етапів, оскільки вони безпосередньо пов'язані з реалізацією державою митної політики в Україні та знаходяться в сфері професійних інтересів автора.

Зона вільної торгівлі є першим логічно і хронологічно обумовленим кроком у вказаній вище послідовності. В нашому розумінні це преференційна зона, в рамках якої підтримується вільна від митних і кількісних обмежень міжнародна торгівля товарами. Як правило, конкретні угоди про відповідні зони передбачають створення зон вільної торгівлі промисловими товарами протягом певного періоду шляхом поступової взаємної відміни імпортного та експортного мита й інших нетарифних обмежень. Саме такий підхід реалізовувався при формуванні Європейського Економічного Союзу та Північноамериканської асоціації вільної торгівлі (НАФТА). Він актуальний і в теперішній час при реалізації, наприклад, угод про вільну торгівлю, укладених за участю України з країнами СНД.

Угоди про створення зон вільної торгівлі ґрунтуються, як правило, на принципі взаємного мораторію на підвищення мита (standstill). Це означає, що партнери не можуть в односторонньому порядку підвищувати мито чи створювати нові торгові бар'єри. Випадки, в яких сторони можуть підвищувати рівень митного оподаткування чи застосовувати спеціальні захисні заходи, умови, терміни, розширювати межі захисних заходів, а також збільшувати величину імпортного і експортного мита, передбачаються в угодах про зони вільної торгівлі.

До позитивних рис таких угод необхідно віднести більш стабільний і передбачуваний характер торгової політики країн-учасниць. Функціонування зон вільної торгівлі дозволяє країнам більш чітко виконувати прийняті на себе зобов'язання в рамках “Уругвайського раунду”, вдосконалювати всю систему зовнішньоекономічної діяльності та краще адаптуватися до міжнародної торгової практики. Разом з тим, необхідно зауважити, що взаємодія країн-учасниць зон вільної торгівлі, регулювання їх діяльності проходить без створення постійно діючих наднаціональних систем управління чи прийняття спеціальних загальних рішень. Всі рішення, як правило, приймаються вищими посадовими особами країн-учасниць – з політичних питань, та керівниками відповідних міністерств і відомств (зовнішньоторгових, економічних, фінансових тощо) – з економічних питань. Ці рішення вже на цій стадії повинні носити обов'язковий характер, забезпечуючи координацію кроків

обов'язковість сторін. З правової точки зору міжнародні домовленості отримують преференційний статус стосовно внутрішніх законодавчих актів.

Детальний аналіз процесів створення та функціонування зон вільної торгівлі виявив цілий ряд негативних моментів, які затримують процес зближення національних економік країн-учасниць, але не мають руйнівного характеру.

Так, зони вільної торгівлі призводять до посилення конкуренції на внутрішньому ринку, що не завжди сприятливо впливає на якість і технічний рівень виробів вітчизняної промисловості. Лібералізація імпорту створює серйозну загрозу для національних товаровиробників, збільшує безпеку банкрутств тих з них, які не витримують суперництва з більш конкурентоспроможними і якісними імпортованими товарами. Без підтримки їх з боку держави посилюється небезпека того, що іноземні виробники витіснять вітчизняних зі свого ж внутрішнього ринку, не звертаючи увагу на захисні заходи, що застосовуються. Тобто виникає небезпека закріплення іноземних компаній в промисловому секторі "країни перебування". Зазначені процеси в тій чи іншій мірі вже відбуваються не тільки в Україні, але й в інших країнах СНД. Це стосується, насамперед, багатьох видів продукції машинобудування, хімічної та легкої промисловості.

Наступним етапом міжнародної економічної інтеграції є митний союз, який вважається спеціальною угодою двох чи більше країн щодо скасування імпортного та експортного мита у міжнародній торгівлі і розглядається і формою "колективного" протекціонізму. Зауважимо, що згідно зі ст. XIV ГАТТ митний союз передбачає заміну декількох митних територій на одну при повній відміні мита всередині митного союзу і створення єдиного зовнішнього митного тарифу.

В деяких економічних друкованих виданнях визначення понять "зона вільної торгівлі" і "митний союз" іноді подаються, на наш погляд, некоректно. Коректність полягає в тому, що насправді в першому випадку передбачається поступове зниження мита, ліквідація нетарифних бар'єрів тощо. В кінцевому підсумку зона вільної торгівлі покликана забезпечити безмитну торгівлю між країнами-учасницями. А в митному союзі вже з самого початку існує безмитна торгівля між країнами-учасницями і спільний митний тариф стосовно країн, що не входять до союзу. Сучасне тлумачення параграфу 1 ст. XXIV ГАТТ вказує на те, що "стаття не передбачає ніякої керівної засади у тому, що стосується визначення різниці між поняттями зони вільної торгівлі і митного союзу". Тобто своєрідні "правила гри" встановлюються самими членами зони вільної торгівлі, які продовжують керуватися своєю власною зовнішньоторговою політикою, а країни-члени митного союзу цю політику координують, в першу чергу, в частині митно-тарифних правил і процедур.

Таким чином, митний союз являє собою більш досконалу, ніж зона вільної торгівлі, інтеграційну структуру. В рамках митного союзу відбуваються серйозні зміни в структурі виробництва і споживання країн-

учасниць. По-перше, проводячи єдину зовнішньоторгову політику щодо митних тарифів, зовнішніх преференцій, протекціонізму тощо країни регулюють товарні потоки з урахуванням зовнішнього тарифу і результатуючих цін. Це, в свою чергу, дає поштовх до переорієнтації ресурсів, споживання і виробництва. На думку деяких західних економістів, всередині митного союзу виробництво "раціоналізується відповідно до теорії порівняльних переваг".

При створенні та функціонуванні митного союзу можливі два варіанти розвитку подій, які необхідно враховувати, насамперед, для умов України: зовнішній тариф, що встановлюється на зовнішніх кордонах на будь-який товар, може бути або вищий за середньозважений тариф, який існував до виникнення конкретної інтеграційної структури, або нижчий за нього. Якщо зовнішній тариф вищий, то країнам-членам митного союзу доводиться відмовлятися від більш дешевого зовнішнього джерела забезпечення на користь внутрішньосоюзних ресурсів, більш дорогих. Такі заходи можуть застосовуватися, виходячи із різних міркувань, наприклад, із стратегічних: країни спільно вирішують розпочати інтенсивну розробку нових матеріалів, енергоносіїв тощо з тим, щоб позбавитись від зовнішньої сировинної (енергетичної) залежності. Це спонукає розробників нових технологій йти на проведення спільних досліджень, переорієнтовує потоки ресурсів, обладнання, напівфабрикатів тощо. Виробництво всередині митного союзу змушене вишукувати додаткові резерви.

Якщо зовнішній тариф встановлюється нижчий, ніж середньозважений тариф країн-учасниць митного союзу, то, з урахуванням результатуючих цін, відбувається переорієнтація їхньої зовнішньої торгівлі на ринки третіх країн. Такі заходи можуть бути вжиті для посилення конкуренції внутрішніх і зовнішніх товаровиробників, якщо необхідно "підштовхнути" власного виробника до випуску більш конкурентоспроможної продукції. Таким чином, таке регулювання зовнішнього тарифу впливає на розвиток інтеграційних процесів усередині митного союзу. Досвід показує, що регулювання зовнішнього тарифу в цілому сприятливо впливає на розвиток внутрішнього ринку товарів і послуг. Здійснюється зниження або уповільнення зростання цін, посилюється конкуренція між товаровиробниками імпортованих товарів у рамках митного союзу [2].

Велике значення для митного союзу має наявність в його складі однієї-двох великих держав. У цьому випадку проблеми ресурсів часто технічно вирішуються значно легше, ніж в рамках митного союзу, який об'єднує країни, які бідні на ресурси. "Гра" з митним тарифом дозволяє створювати більш прийнятні умови для залучення іноземних інвестицій, що також безпосередньо впливає на економічне зростання.

Функціонування митного союзу потребує змін у підході до управління інтеграційними процесами. Як зазначалося вище, діяльність у рамках зони вільної торгівлі не обумовлює створення постійно діючих регулюючих органів. Для митного союзу виникає

необхідність в таких органах. Це пояснюється наступними чинниками.

По-перше, перехід до єдиних ставок мита і спільного здійснення координаційних заходів потребує суттєвого перегляду підходів до розвитку багатьох галузей національної економіки в кожній країні.

По-друге, необхідна координація розвитку окремих галузей на макроекономічному рівні, що призводить до появи нових різних проблем в інших сферах діяльності.

По-третє, виникає необхідність в переговорах щодо узгодження не тільки митно-тарифної політики, але й координації чи адаптації внутрішніх ринків до спільних інтересів, що виникають. В даному випадку постає питання про створення наднаціональних органів, які будуть розроблювати, координувати, контролювати діяльність окремих сфер зовнішньої торгівлі і виробництва в угрупованні. Реальні митні союзи навряд чи зможуть обійтися без них.

Необхідно наголосити на тому, що функціонування митного союзу аж ніяк не передбачає уніфікацію митно-тарифної політики для всього спектру товарів, що виробляються і споживаються в країнах-учасниках. В сферу інтеграційної діяльності на цьому етапі поступово потрапляють різноманітні галузі і сектори економіки. Це стає зрозумілим, оскільки головну роль відіграє рух на мікрорівні, який забезпечує виробничу інтеграцію. Інтеграція здійснюється і в валютно-фінансовій сфері, але валютно-фінансове співробітництво, особливо на початку, не є переважачим. Воно скоріше відіграє роль обслуговуючого фактора. Як правило, у рамках митного союзу фінансові інститути, банки, страхові компанії, що створюються, відіграють другорядну роль.

Як показують проведені дослідження, поза сферою митного союзу і обраною ним митно-тарифною політикою залишаються такі важливі сектори економіки як оборонна промисловість, окремі галузі енергетики тощо.

Що стосується основних напрямів розвитку економічного співробітництва між країнами СНД на су-

часному етапі, то мова може йти, на наш погляд, не стільки про інтеграцію як таку, точніше, не про реінтеграцію вже розрізаних національних господарств, скільки про створення єдиного економічного господарсько-правового інформаційного (в тому числі статистичного) простору чи іншого економічно однорідного поля господарської діяльності підприємств, розташованих на території СНД.

Однорідність цього економічного простору може визначатися мінімумом митних, валютно-фінансових, податкових перешкод зовнішній торгівлі. Фактично прагнення до цієї однорідності є однією з рис сучасної європейської інтеграції. Різниця лише в тому, що остання стала кінцевим етапом інтеграції, а створення однорідного економічного простору на території СНД повинно полегшити початкові виробничі стосунки підприємств між собою, проблематичні в адміністративній економіці і вкрай ускладнені процесом розпаду СРСР. Оскільки ці стосунки започатковуються на економічній доцільності при виборі варіантів і шляхів співробітництва, то вагомість довільних рішень уряду, які стосуються зовнішньоторгових поставок, створення спільних підприємств, функціонування коопераційних зв'язків зводиться до мінімуму.

Проблема проведення комплексу узгоджених заходів щодо скасування всіляких бар'єрів на шляху господарської діяльності приватного сектору в рамках СНД на сьогодні постає більш гостро, ніж, наприклад, для Європейського Союзу, оскільки від її вирішення багато в чому залежить економічне зростання, робочі місця і рівень життя всіх країн колишнього СРСР. Україна, з урахуванням всіх "за" і "проти", повинна постійно аналізувати можливість досягнення певних переваг при створенні зон вільної торгівлі та митних союзів, в цілому забезпечуючи розвиток інтеграційного процесу як в межах СНД, так і країн Східної і Центральної Європи. З цією метою подібні до складу зазначених заходів завдання повинні бути вирішені в різних за характером і рівнем розвитку господарських системах.

Список літератури

1. Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. – К.: Україна, 1997.
2. Фомичов В.И. Международная торговля. – М.: Инфра-М, 1998.

Summary

The article researches the problems of search and realization of ways of the international economic integration of Ukraine. For example, the stages of development of integration processes such as creation of the free economic zone and custom union are considered.

Key words: economic integration, free economic zone, custom union.